

Det magiske 'men'

Af Kirsten Rask, sprogmagister og forfatter bl.a. til bøgerne *Stilistik til tiden* og *Sprogets magi og ordenes kraft*

Ordet 'men' ligger godt i munden – og også i skriften. Men ordets vigtigste aktiv er det udtryksladede potentiale som ligger i 'men's indbyggede modsætningsforhold mellem funktion og betydning, som rummer muligheden for skabe en slags polær sammenhæng. Det gør det magisk.

Magien opstår i krydsfeltet mellem grammatik og betydningsindhold: 'Men' er et sideordnende bindeord, det vil sige at det er en ligestillende sammenbinder, samtidig med at det betydningsmæssigt angiver et modsætningsforhold. Syntesen af disse to kræfter giver et mærkbart spændingsfelt mellem de to sætninger eller sætningsdele det sammenbinder, og dermed kan både ordkunstnere og mere dødelige sjæle skabe kraftfulde, i mange tilfælde ligefrem uforglemmelige sentenser, udtryk, slagord ol.

Og ingen af de to dele på hver sin side af 'men'et kan undværes – de er lige vigtige i den helhed de tilsammen udgør: en antitese. På den måde tegner bindeordet 'men' i et enkelt ord essensen af stilistikens kernepunkt: Form, funktion og indhold går op i en højere enhed og giver et resultat der er større end summen af de enkelte dele.

Antallet af slående sentenser, kloge ord og slagfærdige talemåder bygget op omkring et 'men' er legio. Jeg har søgt i berømte personers citater for at kunne samle nogle af de mest iørefaldende, men de findes overalt; vi bruger eller skaber alle dagligt legende eller slående udtryk med 'men' som stilistisk omdrejningspunkt: enkelt, men ekspressivt.

Et af de klassiske men-udtryk går tilbage til Winston Churchill og 2. verdenskrig, og her bygger han op til sin men-sætning med to indledende benægtende sætninger:

Dette er ikke enden. Det er ikke engang begyndelsen på enden. Men måske er det enden på begyndelsen.

De to negationer skaber en henholdende forventning: Vi ved at der må komme et 'men' – hvad bliver det? Og den forløsende sætning tegnes endnu stærkere af at være formet som modsætningsfiguren kiasme sammen med den foregående sætning, så det første udtryk spejlvendes: *enden på begyndelsen ... begyndelsen på enden* (mere om kiasmer senere).

Samme dynamiske opbygning møder vi bl.a. i en måske mindre opsigtsvækkende sammenhæng: en anmeldelse af en fotoudstilling: *Jacob Holdt er på mange måder ikke nogen teknisk dygtig fotograf. Billederne er ofte uskarpe, og både lyssætning og komposition er til tider elendig. Men Holdt er på alle måder en unik fotodokumentarist, der formår at komme tæt på situationer, som de færreste troede muligt.* (Sigrid Nygaard i Information)

Samme kreative opbygning frem til konklusionen, men selvfølgelig mindre uforglemmelig i sin mere almene prosadrakt. Håndværket fornægter sig dog ikke.

En enkelt benægtende sætning kan også gøre det, fx

Det er ikke mangel på kærlighed, men mangel på venskab der gør ægteskaber ulykkelige. (Friedrich Nietzsche)

Alder beskytter ikke mod kærlighed, men kærlighed beskytter til en vis grad mod alder. (Coco Chanel). Her er igen også en kiasme med i spillet.

Man kan også bygge op til 'men'et med to parallelle sætninger, uden nægtelser:

Man kan narre hele folket en del af tiden, og man kan narre en del af folket hele tiden, men man kan ikke narre hele folket hele tiden. (David Hume, brugt af bl.a. Abraham Lincoln). Her er også andre mønsterfigurer i spil, fx igen en kiasme.

Mange af de men-sentenser der er blevet folkeeje, stammer fra bibelske tekster, fx

Bogstaven slår ihjel, men ånden gør levende.

Himmel og jord skal forgå, men mine ord skal ikke forgå.

For ikke at tale om ordene fra Fadervor:

Led os ikke i fristelse, men fri os fra det onde.

Filosoffen Søren Kierkegaard udtrykte også mange af sine store tanker i men-formuleringer, mange af dem temmelig omfattende, men nogle er blevet alle danskeres mundheld. Det største af dem er nok:

Livet forstås baglæns, men må leves forlæns.

Andre, måske mindre kendte er:

Livet er ikke et problem der skal løses, men en virkelighed der skal opleves.

Fra dette sted udgår kærligheden, ad mangfoldige veje; men ad ingen af disse veje kan du trænge ind i dens skjulte tilblivelse.

Dårerne har deres hjerte i munden, men de vise har deres mund i hjertet.

(I den sidste er modstillingen igen styrket af en kiasme).

Nogle men-sentenser har den tungeste vægt efter 'men'et, fx

Kærlighed er en ild. Men om den kommer til at varme dit hjerte eller brænde dit hus ned, kan du aldrig regne ud. (Joan Crawford)

Jeg er ikke overtroisk, men jeg har forstået at det bringer lykke, enten man tror på det eller ej. (Niels Bohr)

Stor er den som ved, men større er den som ved hvor han skal spørge. (Piet Hein)

Man skriver ikke for at huske, men for at glemme. Når oplevelsen er skrift, er den endelig væk fra én. (Dan Turèll)

Livet er en gave, men jeg har aldrig kunnet få mig til at åbne den rigtigt. (Benny Andersen)

Den officielle moral er noget man kræver af andre, men virkelige moralkrav kan man med rimelighed kun stille til sig selv. (PH)

Gode venner kan lave alting sammen – men kun de bedste venner er i stand til at lave ingenting sammen. (Peter Plys)

Enhver kan have medfølelse med en vens lidelser, men man skal have en god karakter for at glæde sig over hans fremgang. (Oscar Wilde)

Nogle har kun et kort tilløb til men-delen, fx

Slid men vid, ting tager tid. (Piet Hein)

Alle er genier. Men hvis du dømmes en fisk på dens evne til at klatre i træer, vil den leve hele sit liv i den tro at den er dum. (Albert Einstein)

Et udødeligt eksempel har slet ingen optakt, eller rettere: Optakten er hele situationen, i Kejserens Nye Klæder:

”Men han har jo ikke noget på!” sagde et lille barn. (H.C. Andersen)

Andre har mere ligevægt mellem de to enheder, fx

Takket være Bibelen har vi lært at stille spørgsmålene. Men svarene finder vi i Peter Plys. (Per Olov Enquist)

Livet består ikke i at have gode kort på hånden, men i at spille dem man har, godt. (Josh Billings)

Livet handler ikke om at finde sig selv, men om at skabe sig selv. (George Bernard Shaw)

Forgyldning forgår, men svinelæder består. (H.C. Andersen)

Vi vil alle sammen gerne være rigere, men vi vil især gerne være rigere end de andre. (Tor Nørretranders)

I denne verden er du måske kun et menneske, men for ét menneske kan du måske betyde en verden til forskel. (Ukendt opr.)

Og humor giver jo alting en ekstra dimension:

I mange år tog jeg sorgen på forskud, men det har jeg aldrig haft glæde af. (Benny Andersen)

Livet er svært, men matematik er sværere. (Storm P)

Man kan lære uendelig meget af de gamle ordsprog, men man gør det ikke. (Storm P)

Alle holder af dramaer der ender godt. Og men-udtryk skaber rent stilistisk en form for minidrama, der – hvis vi sætter det gode til sidst – ender godt. Det modsatte er selvfølgelig også muligt, fx *Han er flot, men dum*. Men vender vi det om, får vi en ”lykkelig” slutning: *Han var dum, men flot*. Det er ikke ’men’et der giver et udsagn mest negativ vægt, men rækkefølgen af de enkelte dele.

Sproget kan dét vi vil med det. Jo flere tilgange vi får til sprogbrug, jo mere har vi at gøre godt med. Og for mig er stilistikken et af de mest underholdende og anvendelige tilgange til at arbejde med sproget, både som analyse- og skriveredskab. Den kan selvsagt kombineres med en langt dybere indholdsbeskrivelse end jeg gør her.

En anden form for raffineret modstilling har vi som nævnt i den klassiske kiasme, der er indgået i flere af de citerede men-formuleringer. Kiasmen er en kryds- eller spejlfigur, en meget yndet mønsterfigur i bl.a. overskrifter, sloganer og slagord. Betegnelsen stammer fra det græske bogstav X med navnet khi, altså en grafisk krydsfigur, og figuren lader ordlyden spejle sig i sig selv, så ordstillingen bliver spejlvendt i gentagelsen.

Eksempler på kiasmer uden 'men':

Gør mænd til drenge og drenge til mænd. (Slogan på Københavns Boldklub sportsanlæg, K.B. Hallen)

Menneskeheden må gøre en ende på krigen, ellers vil krigen gøre en ende på menneskeheden. (John F. Kennedy)

Spørg ikke hvad dit land kan gøre for dig; spørg hvad du kan gøre for dit land. (John F. Kennedy)

Og de der vil synes lærde for dårer, synes dårer for lærde. (Søren Kierkegaard)

Når det sker, sker det her (TV 2- motto)

... jeg var ved at få spat af al den snak om tåge og gus og gus og tåge ... (fra Jógvan Isaksens Metusalem)

Hvad er bedst – at tænke overfladisk om sine dybder eller dybt over sin overfladiskhed? (Johannes Møllehave)

Jeg har aldrig fundet lykken/lykken har altid fundet mig. (Benny Andersen)

Den mest koncentrerede form for intern modstilling har vi i de såkaldte oxymoroner: sammensætninger som består af to ord der egentlig modsiger hinanden, fx

bittersød, sørgmunter, tragikomisk

Modstilling er altså en udbredt udtryksform, ikke mindst i retorisk finpudset sprog.

Men ordet 'men' er i sig selv en uundværlig del af enhver naturlig tekst eller samtale. Det ser vi også af at ordet er med på den liste over kerneord i dansk som professor Hanne Ruus oplister i sin afhandling/bog Danske Kerneord (1995): Der er 1.117 centrale ord som vi alle bruger hyppigt dagligt, og som vi alle forudsætter at vores kommunikationspartnere også er fuldt fortrolige med i

tanke, tale og skrift. (Vel at mærke ud af et samlet dansk ordforråd som professor Lars Brink skønner ligger sted mellem 500.000 og 1.000.000 ord).

Et af disse kerneord er altså bindeordet 'men'. Vi kan bl.a. bruge ordet til at imødegå andres argumenter, fx *Men har du tænkt på ...* men også til at nedtone vores egne påstande, så vi først får fremført de ønskede påstande, men straks derefter gør dem mere dialogvenlige med et 'men', fx *Jeg mener det er bedst at gøre sådan ..., men jeg er åben for andre muligheder/men man kan selvfølgelig indvende at ...* 'Men' giver os utallige udtryksmuligheder.

'Men' er således et velkendt, alment ord som samtidig har rigt stilistisk-retorisk potentiale – dét er magisk.